

VII. Évfolyam 2. szám - 2012. június

Soós Péter

soos.peter@hm.gov.hu

„ROHAMPISZTOLYOK” OSZTRÁK-MAGYAR GÉPPISZTOLYOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

Absztrakt

Az osztrák-magyar géppisztolyok, vagyis a rohampisztolyok, előképei a megnövelt tárkapacitással rendelkező, általában fatusával felszerelt hadipisztolyok voltak. Az első rohampisztolyokat a magashegyi körülmények között harcoló csapatok kívánságára készítették el az Osztrák Fegyvergyárban. A kezdeti ellenkezés után a Monarchia hadvezetését a haditapasztalatok végül is meggyőzték arról, hogy a géppisztolyok ideális közelharcfegyvernek számítanak a lövészárkokkal, műszaki akadályokkal és kavernákkal teli tiroli és isonzói arcvonalon. A bécsi szervek 1916 végén felkérték a fegyvergyárakat arra, hogy nyújtsanak be rohampisztoly mintapéldányokat. A budapesti üzem legendás igazgatója, Frommer Rudolf ekkor állt elő azzal az ötlettel, amelynek az első magyar géppisztoly létrejöttét köszönhetjük. géppisztolyok fontos részét képezték a járőrök és a rohamcsapatok fegyverzetének.

The innovation based on the experiences of changed tactical conditions. Prefigurations of Austro-Hungarian submachine guns - or assault pistols - were the military pistols. These weapons usually made with wooden stock and increased magazine capacity. The first assault pistols were made in the Austrian Arms Factory at the request of units which fought in the Alpines. The initial opposition of the Austro-Hungarian military leadership was overcome by the field experiences because the submachine gun proved to ideal close combat weapon in the trench warfare of the front line of Tirol and Isonzo river. The authorities in Vienna invited the arm factories to submit sample copies of submachine guns at the end of 1916. The idea of the first Hungarian submachine gun based on Rudolf Frommer's idea who was the legendary director of Budapest plant.

Kulcsszavak: *géppisztoly, rohampisztoly, Frommer Rudolf ~ submachine gun, assault pistol, Frommer Rudolf*

Szinte unalomig ismételt közhely, hogy az első világháború minden addiginál nagyobb változást okozott a hadviselésben és számtalan új fegyverrendszer, fegyverfajta és harc eljárás megjelenését eredményezte. Az egyik ilyen újdonság volt a géppisztolyok, vagy az akkori osztrák-magyar terminológia szerint – a rohampisztolyok – megszületése is. Ennek oka a gyorstüzelő tábori ágyúk és a géppuskák tömegtüzére vezethető vissza, hiszen ezek miatt jöttek létre azok a fedezék- és lövészárokszerkezetek, ahol az akkoriban hagyományosnak tekinthető gyalogsági lőfegyverek – az ismétlőlőpuskák – szerepe lecsökkent. A puskák viszonylag erős tűzhatását ugyanis az állásharcokban a lerövidült lőtávolság miatt a katonák nem tudták teljes mértékben kihasználni. Az aránylag hosszú csövű lőfegyverrel felszerelt csapatoknak ráadásul egyáltalán nem kedvezett az a támadásokon, ellenlökéseken és visszavonulásokon alapuló taktika, amely során szűkös, zezugos lövészárkok és összekötő járatokon át, különböző műszaki akadályok között kellett mozogni és a harcot megvívni. Hamar bebizonyosodott, hogy a maroklőfegyverek igen jól használhatóak ebben az új helyzetben, hiszen a pisztolyok mozgás és viselés szempontjából ideálisnak mondhatóak, töltényük hatása pedig még megfelelt a lövészárkok és a fedezékek körülményeinek. Hátrányukat, a kis tárkapacitást és a relatív alacsony tűzgyorsaságot kellett egyedül kiküszöbölni egy ideális „közelharc-lőfegyver” megteremtéséhez. Így jöhetett létre a pisztolyok és a géppuskák legelőnyösebb tulajdonságainak ötvözésével egy új fegyvertípus, a géppisztoly.

A fenti gondolatokból következik, hogy a géppisztoly nem más, mint sorozatlövő, pisztolytöltényt tüzelő kézi lőfegyver. Alapvetően kétféle metódus jellemezte a korai géppisztolyok kialakítását, az elsónél teljesen új fegyverkonstrukciót próbáltak létrehozni, míg a másodikon már meglévő maroklőfegyver átalakításával kísérleteztek. Az utóbbi megoldás előképei voltak azok a különleges rendeltetésű német és osztrák hadipisztolyok, amelyek tárkapacitását megnövelték, csövéket meghosszabbították, és tusával láttak el.

Az első egyedi elgondolás alapján megtervezett géppisztolyt, az olasz *Abiel Betel Revelli* által konstruált – és a Fiat cég által gyártott – fegyvert, az 1915 M. 9 mm-es *Villar Perosa*-t még inkább egyfajta könnyű géppuskának tekinthetjük, mint kézi lőfegyvernek. A duplacsövű géppisztoly ugyanis nem rendelkezett tusával, vagy hagyományos ágyazattal, csak alátámasztással lehetett vele tüzelni, melyhez kétlábú, összecusukható villaállvánnyal szerelték fel.¹ A kizárólag sorozatlövésre alkalmas, késleltetett súlyzáras fegyverek zárját külön-külön is lehetett működtetni, a 9x19 mm-es *Glisenti* töltényeket a két 25 darabos ívelt szekrénytárból adagolva. A fegyver célzóberendezése a két csövet összekötő – korong alakú – lemezen található, és egy kör alakú áttörést elé forgatható 5 fokozatú célzótüskéből áll. A korabeli géppuskákhoz hasonlóan a fegyvert szögletes pajzzsal lehetett felszerelni. A *Villar Perosa*-kat olyan alakulatoknál állították szolgálatba, akik nagy mobilitási igényéhez a géppuskák – súlyuk és terjedelmük miatt – nem voltak ideálisak: a hegyi csapatoknál. Hogy ez az olasz elgondolás mennyire volt helyes egy ilyen fegyver létrehozásával kapcsolatban, az a Dolomitokban vívott harcok során, 1915-ben derült ki.

Amikor 1915. május 24-re virradóra a 4. olasz hadsereg négy hadosztálya és két alpini csoportja megindult a Monarchia dél-tiroli vonalainak áttörésére, a támadás megállítására rendelt egyik alakulat – az innsbrucki II. *Standeschützenbattalion*² parancsnoka – *Franz Fuchs*³

¹ Az olaszországi (Dél-Tirol) *Borgo di Valsugana* város I. világháborús múzeumának tárlatában szerepel egy *Villar Perosa*, melyet hagyományos puskaágyazattal láttak el, így vállhoz szorítva is lehetett vele tüzelni.

² A császári-királyi *Standeschützenbaon*-ok, a XIX. század eleje óta képezték a tiroli határvédelem harmadik vonalát. A szervezetileg a cs. kir. *Landsturm*-hoz, a vagyis a magyar Népfelkelés osztrák megfelelőjéhez tartozó, zászlóalj szintű egységek területi alapon szerveződtek, egyféle határőrizeti milíciaként. Tagjaikat elsősorban a helyi lövészklubok és vadásztársaságok adták, nem ritkán már 14 éves kortól. 1915 májusában az olasz támadáskor nagyon sok helyen egyedül a *Standeschützenbaon*-okon múlt, hogy a Dél-Tirol elleni támadás nem tudott nagyobb teret nyerni. A *Standeschützenbaon*-ok a világháború alatt a cs. és kir. hegyihadosztályok alárendeltségében harcoltak.

örnagy a saját bőrén tapasztalta meg, hogy az alpinik a magashegyi körülmények között milyen eredményesen tudják a *Villar Perosa*-kat alkalmazni. Szállítás szempontjából nem okoztak számukra különösebb problémát sem a meredek hegyoldalak, sem a szűk járatok, közelharcban pedig rendszerint mindig biztosították a kellő tűzfölényt. A súlyos védelmi harcok során az olasz sorozatlövő fegyverrel szemben osztrák-magyar oldalról nem igazán lehetett mit felvonultatni. A rendszeresített ismétlőpuskák, forgó- és öntöltő pisztolyok – alacsony tárkapacitásuk és tűzgyorsaságuk – miatt nem lehettek ellenfelei a „könnyű géppuskáknak”, a kézigránátok használata pedig a szilánkhatás megnövekedése miatt a sziklás környezetben nem volt túl szerencsés. *Fuchs* őrnagy szükségmegoldásként a lehetőséget a 16 lövetű 1912 M. 9 mm-es Steyr öntöltő pisztoly alkalmazásában látta meg, amelynek létéről a légjáró csapatoknál, vagyis a légierőnél szolgáló egyik bajtársától szerzett tudomást. Ez a pisztoly a hadseregben rendszeresített egyik alap lőfegyvertípus meghosszabbított tárral rendelkező változata volt, amelyet még a háború elején szükségképpen fejlesztettek ki a pilóták és megfigyelők számára. Ebben az időszakban ugyanis nem állt még rendelkezésre a fából és vászonból épített repülőgépek felfegyverzéséhez szükséges, megfelelően könnyű géppuska. A gépek védelmét ezért az ülések köré szerkesztett, forgatható állványra párosával felszerelt 16 lövetű Steyr pisztolyokkal igyekeztek biztosítani. *Fuchs* nyolc darab ilyen különleges pisztolyt tudott beszerezni, és fel is szerelt velük egy kis rohamcsoportot. Az olasz alpinik elleni egyik vállalkozás során a csapat megnövelt tűzereje – és az utántöltés okozta szünet hiánya – nagy meglepetést okozott, és végül teljes sikert hozott.

Ez az eredményes „csapatpróba” sarkallta végül *Fuchs* őrnagyot arra, hogy – a szolgálati utat megkerülve – felvegye a kapcsolatot a *steyr*-i fegyvergyárral,⁴ további pisztolyok beszerzése érdekében. A gyár vezetőinek írott levelében ecsetelte a megnövelt tárkapacitásból fakadó előnyöket, és arra tett további javaslatot, hogy a szakemberek oldják meg a pisztolyok gyorsüzeművé történő átalakítását oly módon, hogy azokat egy kapcsolással egylövetűből automata üzemmódra lehessen állítani. A rohamegységek, szerinte, így egy kiválóan alkalmazható sorozatlövő kézilőfegyvert kapnának, amelyet levelében a tiroli őrnagy elsőként nevezett „rohampisztolynak”, s amely elnevezéssel a későbbiek során a Monarchia összes géppisztolyát megillették.

Fuchs javaslata, ismerve a Birodalom bürokratikus vonásait, csodálatosképpen meghallgatásra talált, és – a bécsi hivatalos szervek⁵ megkerülésével – az első 50 db rohampisztolyt a fegyvergyár már 1916 februárjában le is szállította a lövésszázlóalj számára. A „kézi-géppisztoly” súlya még teli tárral is csak 1280 g lett, elméleti tűzgyorsasága pedig szokatlanul magas volt: 850 lövés percenként. A sorozatlövésre átváltó kart – amely a megszakítót iktatta ki a működésből – a markolat jobb oldalán helyezték el, és csak néhány alkatrészből állt. Így elvileg megvolt arra a lehetőség, hogy az öntöltő pisztolyokat tábori körülmények között a csapatok fegyvermesterei is át tudják alakítani önműködővé. A 16

³ *Franz Fuchs* 1868. augusztus 31-én született a dél-tiroli Hallban. Ismert osztrák festőművész, okleveles építészmérnök. Katonai pályáját egyéves önkéntesként a cs. és kir. Ernő Ágost 47. gyalogezredben kezdte. 1905-ben a cs. kir. I. innsbrucki országos-lövész ezredtől hadnagyi rendfokozatban vonult vissza az aktív állományból. Művészeti tanulmányait a Münchener Művészeti Akadémián végezte. Katonai szolgálata alatt a következő kitérteket szerezte meg: Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel, kardokkal; Ezüst Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal; Katonai Érdemkereszt III. osztálya hadidíszítménnyel, kardokkal. A háború után Münchenben, Rómában és Salzburgban élt, majd 1924-től ismét Hallba költözött. 1955. december 13-án halt meg, sírja Grazban található. ÖBL, KA

⁴ A gyár neve ekkor hivatalosan *Oesterreichische Waffenfabriks-Gesellschaft in Steyr* (OEWG) volt.

⁵ *Technische Militärkomitee* – Katonai Műszaki Bizottság, a Monarchia fegyverbeszerzéseit, fegyverfejlesztéseit és a fegyvergyártást felügyelő szervezete, amely a Hadügyminisztérium alárendeltségében működött. MötZ – Schuy pp. 10

lőszer befogadására alkalmas, hosszított tárat a tárfeneket rögzítő csavar meglazításával, néhány perc alatt fel lehetett szerelni.

A magánakcióként végrehajtott fegyverbeszerzés természetesen nem kerülhette el hadvezetés figyelmét. Az új fegyverről kezdetben ugyanolyan vélemény alakult ki, mint amely korábban már a géppuskák rendszerbe állítását megelőzően is elhangzott: a megnövelt tárkapacitás és a nagy tűzgyorsaság lőszerpocsékolást fog eredményezni. A fegyvergyárnak írott egyik levélben a hadfelszerelés irányítói még azzal is fenyegetőztek, hogy a nem hivatalos „0-széria” gyártási költségeit Fuchs támogatóinak saját zsebből kell megfizetniük.

A haditapasztalat azonban azt mutatta, hogy a 16 lövetű automatával igenis hiánypótló eszköz került az osztrák-magyar katonák kezébe. Így a vezérkar főnöke, *Franz Conrad von Hötzendorf* (élt: 1852-1925), vonakodva, de végül hivatalosan is megbízta a Fegyvergyárat 5.000 db rohampisztoly legyártásával. A háború végéig összesen mintegy 9.873 db ilyen fegyver került a harctérre, elsősorban a tiroli és az isonzoí arcvonatra, a legtöbbjük üreges válltámasszal ellátva, amely egyaránt szolgált a pisztoly tokjaként is.⁶

Az első világháború után a 16 lövetű, kettős tüzelési módra képes pisztolyok az osztrák *Heimwehr*-ben is rendszerben maradtak, de előszeretettel használták őket a különféle politikai pártállású paramilitáris szervezetek is. A két háború között a 16 töltényt befogadó táraikat *Steyr*-ben újra 8-asra cserélték, így a fegyverből egy ún. „zsebgéppisztolyt kaptak”.⁷

A rohampisztolyok gyorsan népszerűek lettek a lövészárkokban és kavernákban harcolók között, és ez újabb hasonló fegyverek beszerzésére sarkallta a hadvezetést. 1916 őszén a Katonai Műszaki Bizottság további géppisztolytervek benyújtására kérte fel a Monarchia fegyverkonstruktőreit, illetve a két nagy kézilőfegyver gyárat. A bizottság elé 1917-ben a budapesti Fegyver- és Gépgyár Rt. igazgatója, fegyverneki Frommer Rudolf⁸ a Frommer Stop öntöltő pisztoly átalakított verziójával jelentkezett. A találmányt Frommer 1917. február 17-én jelentette be a Magyar Királyi Szabadalmi Bíróság felé, s bár a fegyvert hivatalosan nem állították rendszerbe, a(z osztrák) szakirodalom ezért 17 M. rohampisztolyként ismeri. A géppisztolyt hasonló elv alapján hozták létre, mint 16 lövetű *Steyr* géppisztolyt, de annak ötleteit igen szellemesen ötvözték a *Villar Perosa* megoldásaival:

⁶ Az 1912 M. *Steyr* hadipisztolyok hosszított csövű változatához, amelyet a császári és királyi haditengerészet számára rendszeresítettek, már alkalmaztak fegyvertokként is funkcionáló, rögzíthető válltámasszokat. Sengewitz 1979

⁷ 1934. július 15-én ilyen fegyverrel gyilkolta meg *Engelbert Dolfuss* osztrák kancellárt a náci *Otto Planetta*. Az *Anschluss* után ezeket a fegyvereket a német *Abwehr* által irányított, diverzánsakciókat végrehajtó különleges csoport, a „Brandenburg Kommandó” használta. 1940 után a géppisztolyokat 9x19 mm-es Parabellum töltény tüzelésére alakították át. Ilyen zsebgéppisztolyokat is vittek magukkal 1943. szeptember 12-én a Mussolini kiszabadítására küldött ejtőernyősök. Sengewitz 1980

⁸ Frommer Rudolf 1868. augusztus 4-én született Budapesten. A Kereskedelmi Akadémia elvégzése után először a tőzsdén, majd a banki szakmában helyezkedett el. 1891-ben lépett be a Fegyver és Gépgyár Rt. alkalmazásába, ahol hamar megmutatkozott kiváló szervezőképessége. 1896-ban már cégvezető, 1904-ben pedig a gyár igazgatója lett. Nemcsak céltudatos gazdasági vezető volt, gyakran törte a fejét fegyverek új műszaki megoldásain. Első szabadalmát 1899-ben jelentette be, amit 1935-ig még további 128 követett. Újszerű elgondolásait a gyár mérnökei segítettek formába önteni. A céget világhírű öntöltő pisztolyaival tette ismertté, amelyekkel az amerikai és a nyugat-európai piacok felé kívánt nyitni. Első, nagyobb tételben gyártott pisztolyát, a „csendőrségi Frommert” 1910-ben rendszeresítették a magyarországi belügyi szerveknél. 1912-ben a magyar királyi Honvédségben, 1915-ben pedig a cs. és kir. hadseregben is szolgálatba állt legismertebb fegyvere, a Frommer Stop, amelynek 7,65 mm-es és 9 mm-es változatából összesen mintegy félmillió példány készült. A Frommer Stopokat, illetve azok rövid csövű változatát, a Frommer Babyt és a 6,35 mm-es űrméretű zsebpisztolyt, a Frommer Liliputot egészen az 1930-as évekig gyártották Budapesten. Ezek mellett Frommer számos más, sikeres és kevésbé sikeres fegyvert is konstruált: vadászpuskát, kisöbű sportpuskát, katonai ismétlőpuskát, géppisztolyt és golyószórót. Frommer Rudolf 1935-ben a gyár vezérigazgatójaként ment nyugdíjba, majd egy évvel rá, 1936. szeptember 1-én elhunyt. Mötz –Schuy pp. 650

„Jelen találmány tárgya rendkívül egyszerű eszközökkel előállítható gépfegyver, mely lényegesen kisebb súlyú az eddigi gépfegyvereknél, úgyhogy szétszedés nélkül is könnyen hordozható és bármely pillanatban rögtön használatra készen áll.

A találmány lényege abban áll, hogy megfelelően szerkesztett állványzatra tetszés szerinti szerkezetű, de lehetőleg nagy tölténytárral felszerelt, önmagában véve külön darabot képező önműködő lövőfegyver, pl. önműködő pisztoly van erősítve; ezen önműködő lövőfegyver működtetésére való eszközök, mint pl. az első lövés számára való felhúzószervezet az elsütőelem (billentyű) meghúzására való berendezések, esetleg a biztosító és célzóberendezések is nem a tulajdonképpeni lövőfegyveren, hanem az azt tartó állványon vannak elrendezve. Az állványzat természetesen úgy is szerkeszthető, hogy egynél több önműködő lövőfegyvert tart, melyek tetszés szerint egyszerre vagy egymásután működtethetők.”⁹

A két meghosszabbított csővel és tárral rendelkező pisztolyt a fegyvergyárban fejjel lefelé építették rá egy függőleges és vízszintes irányzásra is alkalmas, fix háromlábú állványra. A fegyver csőre töltését a felhúzó fogantyúval összeköttetésben álló kar hátrahúzásával, elsütését pedig a markolatbiztosítókra szerelt karok elforgatásával lehetett elvégezni. A kizárólag sorozatlövés leadására alkalmas fegyvert külön-külön is lehetett működtetni. A célzást a fogantyú tetején lévő csapóirányzék és az állvány tetején lévő célgömb segítette.

A fegyvernek létezett hagyományos pisztolymarkolattal rendelkező, egyszerű „kézipisztoly” változata is, amelynek csőve valamivel rövidebb volt, és válltámasszal lehetett ellátni. Sajnálatosan a magyar fegyvergyártás eme különlegességei, az első magyar géppisztolyok, a bécsi Hadtörténeti Múzeumban (*Heeresgeschichtliches Museum*) láthatók,¹⁰ a budapesti testvérintézményben mindösszesen csak egy 24 lőszer befogadására alkalmas Frommer tár őrzi az első magyar géppisztolyok emlékét.

A legyártott fegyverek darabszámáról, esetleges hadi alkalmazásukról jelenleg nincsenek bővebb információk. Az első világháború után a harmincas évek végéig nem álltak géppisztolyok magyar fegyveres testületeknél szolgálatban.

A 12. isonzói csatát követően viszonylag nagy mennyiségű *Villar Perosa*-t zsákmányoltak csapataink, amelyeket ezután igyekeztek is saját szolgálatba állítani. Ebben komoly logisztikai akadályt jelentett az olasz *Glisenti* töltények utánpótlásának biztosítása. Egy kevésbé elegáns megoldással a Katonai Műszaki Bizottság erre is talált megoldást: az olasz géppisztolyt egyszerűen lemásolták, és – immáron a saját, 9x23 mm-es *Steyr* töltényt tüzelve – 1918 M. rohampisztoly néven rendszeresítették. Az eredetitől ez a fegyver mindössze abban különbözött, hogy ívelt helyet egyenes táraikat kapott, és a költséges bronzból készült markolatot öntött acélra cserélték. A nehézkes pajzs és a villaállvány elhagyásával a géppisztolyt egy – háti hordkeretként is szolgáló – egyszerű lőállványra építették, így könnyebben követhette a rohamcsapatokat, és gyorsabban tűztámogatást lehetett vele nyújtani. A fegyverhez a csöveket és a fődarabokat a *steyr*-i gyárban, a többi alkatrészt pedig a *pilsen*-i Škoda Művekben készítették.

A géppisztollyal felszerelt osztrák-magyar katonák a harctéren nem önállóan működtek, hanem ún. „rohampisztolyos járőrökbe” és „kézigéppuskás” szakaszokba szervezve. A gyors helyváltogatásra képes sorozatlövők alkalmasak voltak nehezen megközelíthető helyek védelmére, rohamcsapatok támadásának támogatására, és helyenként jól ki tudták egészíteni – esetleg ki tudták váltani – nagytestvéreik, a géppuskák tüzét.

Összegzésként elmondható, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia géppisztolyai megfeleltek a kor technikai színvonalának és harcászati elvárásainak, rendszeresítésük és alkalmazásuk a hadvezetés újítások iránti meglepő nyitottságát tükrözi.

⁹ Szabadalmi Leírás

¹⁰ Valószínűleg ezek a Katonai Műszaki Bizottsághoz beküldött mintadarabok lehetnek, több 17 M. rohampisztoly létezéséről nincsenek megbízható információk.

Felhasznált irodalom

- [1] KA: Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, Militärmatrikeln, Qualifikationslisten Kt. 725.; Belohnungen, Offiziers Belohnungsanträge Südwest 6560, Kt. 11. SW 24056 Kt. 44., 186052 Kt. 244.
- [2] Mötz – Schuy: Mötz, Josef – Schuy, Joschi: Vom Ursprung der Selbstladepistole. – Wien: magánkiadás, 2007. -ISBN 978-3-9502342-0-6
- [3] Ortner: Ortner, M. Christian: Sturmtruppen, Österreichisch-ungarische Sturmformationen und Jagdkommandos im Ersten Weltkrieg. –Wien: Verlag Militaria, 2005. –ISBN 3950164278 pp. 230-241
- [4] ÖBL: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. –Wien: ÖAW, 1956.; http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_F/Fuchs_Franz_Xaver_1868_1944.xml -2012. április 19.
- [5] Sengewitz 1979: Lothar, Sengewitz: Die 9 mm Steyr Pistole M12. -In: Deutsches Waffen-Journal, 1979. 7. szám -ISSN 0341-8936 p. 912-913
- [6] Sengewitz 1980: Lothar, Sengewitz: Steyr-Armeepistole M12/P16. -In: Deutsches Waffen-Journal, 1980. 6. szám. -ISSN 0341-8936 p. 818-822.
- [7] Szabadalmi Leírás: Magyar Királyi Szabadalmi Bíróság 82059 sz. XIX/a oszt. -Bp. 1935. január 2. ; <http://epub.hpo.hu/e-kutatas/?lang=HU> -2012. április 19.